

М. Коялович

**Дневник последнего похода Стефана
Батория на Россию**

**Москва
«Книга по Требованию»**

УДК 93
ББК 63.3
М11

М11 **М. Коялович**
Дневник последнего похода Стефана Батория на Россию / М. Коялович – М.: Книга по Требованию, 2024. – 848 с.

ISBN 978-5-518-07629-7

Осада Пскова и Дипломатическая переписка того времени, относящаяся главным образом к заключению Запольского мира. (1581-1582 г.).

ISBN 978-5-518-07629-7

© Издание на русском языке, оформление
«УОУО Media», 2024
© Издание на русском языке, оцифровка,
«Книга по Требованию», 2024

Эта книга является репринтом оригинала, который мы создали специально для Вас, используя запатентованные технологии производства репринтных книг и печати по требованию.

Сначала мы отсканировали каждую страницу оригинала этой редкой книги на профессиональном оборудовании. Затем с помощью специально разработанных программ мы произвели очистку изображения от пятен, клякс, перегибов и попытались отбелить и выровнять каждую страницу книги. К сожалению, некоторые страницы нельзя вернуть в изначальное состояние, и если их было трудно читать в оригинале, то даже при цифровой реставрации их невозможно улучшить.

Разумеется, автоматизированная программная обработка репринтных книг – не самое лучшее решение для восстановления текста в его первоизданном виде, однако, наша цель – вернуть читателю точную копию книги, которой может быть несколько веков.

Поэтому мы предупреждаем о возможных погрешностях восстановленного репринтного издания. В издании могут отсутствовать одна или несколько страниц текста, могут встретиться невыводимые пятна и кляксы, надписи на полях или подчеркивания в тексте, нечитаемые фрагменты текста или загибы страниц. Покупать или не покупать подобные издания – решать Вам, мы же делаем все возможное, чтобы редкие и ценные книги, еще недавно утраченные и несправедливо забытые, вновь стали доступными для всех читателей.

Исторія этого сборника извѣстна слѣдующая. Онъ поднесенъ былъ однимъ священникомъ (къмъ именно и когда, неизвѣстно), покойному преосвященному Гавріилу въ бытность его Могилевскимъ архіепископомъ, который въ первыхъ пятидесятихъ годахъ вручилъ этотъ сборникъ сенатору М. К. Цеймерну и высказалъ желаніе, чтобы то, что въ этой рукописи относится до исторіи Россіи, «издано было въ свѣтъ, и чтобы приняты были мѣры къ сохраненію самой рукописи, такъ, чтобы она была легко доступна для любителей наукъ». Исполняя желаніе жертвователя, сенаторъ Цеймернъ давалъ списывать эту рукопись нѣкоторымъ любителямъ исторіи, а самую рукопись принесъ въ 1856 г. отъ имени преосвященнаго Гавріила, въ даръ Императорской Публичной Библіотекѣ ¹⁾.

Съ этой рукописи сдѣланъ былъ, между прочимъ, списокъ при II Отдѣленіи Собственной Его Величества Канцеляріи, по распоряженію покойнаго графа Дмитрія Николаевича Блудова и переданъ для изданія въ Академію Наукъ. Академія Наукъ предложила мнѣ принять на себя трудъ изданія этого памятника, при чемъ переданъ мнѣ былъ и списокъ рукописи, сдѣланный по распоряженію покойнаго графа Д. Н. Блудова, заключающій въ себѣ дневникъ послѣдняго похода Баторія на Россію и относящуюся къ этому событію переписку, такъ какъ по желанію покойнаго архіепископа Гавріила и по мысли покойнаго графа Блудова предполагалось издать изъ этого сборника только то, что относится къ исторіи Россіи. По этому списку, провѣренному вновь по самой рукописи Императорской Публичной Библіотеки, и сдѣлано настоящее изданіе. Впрочемъ, мы сочли нужнымъ сдѣлать слѣдующія дополненія къ нему изъ подлинника :

1. Изъ дневника Польскаго сейма 1581 г. мы выбрали и напечатали всѣ мѣста, относящіяся къ сношеніямъ между Іоанномъ и Баторіемъ, какія происходили между ними во время сейма.

¹⁾ Свѣдѣнія эти заимствованы изъ бумагъ Императорской Публичной Библіотеки, сообщенныхъ Акад. А. Ф. Бычковымъ.

2. Изъ слѣдующей за тѣмъ дипломатической переписки взяли нѣкоторыя письма, относящіяся къ тѣмъ же сношеніямъ или необходимымъ для объясненія событій, упоминаемыхъ въ дневникѣ и въ приложенной къ нему перепискѣ.

3. Напечатали всѣ грамоты Іоанна къ Баторію и всѣ письма Поссевина, изъ которыхъ многія были выпущены въ списокѣ графа Блудова, какъ уже изданныя прежде *). Мы напечатали ихъ вновь потому, что при сличеніи оказалось, что между письмами Іоанна, находящимися въ нашей рукописи и напечатанными въ Книгѣ посольской Литовской метрики есть много варіантовъ (указаны), а въ письмахъ Поссевина, какія напечатаны въ сборникѣ Старчевскаго—*Historiae Ruthenicae scriptores exteri*, въ *Supplementum ad historica Russiae monumenta* и въ *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce*, есть много пропусковъ противъ нашей рукописи. Письма, не принадлежащія автору дневника, мы отдѣлили отъ дневника, какъ и было предположено печатать ихъ при составленіи списка по распоряженію покойнаго графа Блудова, и напечатали особо — въ приложеніи. На тѣ изъ нихъ, которыя упоминаются въ дневникѣ, мы сдѣлали въ немъ ссылки. Печатали мы въ приложеніи письма и документы въ томъ порядкѣ, въ какомъ они слѣдовали въ рукописи. Порядокъ этотъ не вездѣ строго хронологическій, но мы не рѣшились измѣнять его, потому что многія письма расположены по категоріямъ вопросовъ и отвѣтовъ и, главное, многія письма и притомъ важнѣйшія расположены по порядку ихъ полученія (Баторіемъ, Замойскимъ, Опалинскимъ и Поссевиномъ), отъ чего не рѣдко зависѣлъ самый ходъ дѣлъ. Возстановить строго хронологическій порядокъ этихъ пи-

*) Нѣкоторыя грамоты Іоанна къ Баторію и Баторія къ Іоанну изданы въ *Книжъ посольской метрики великаго княжества Литовскаго*. М. 1843 г. 2 ч. Нѣкоторыя письма Замойскаго и Поссевина изданы г. Старчевскимъ въ его книгѣ: *Historiae Ruthenicae scriptores exteri*. Berolini et Petropoli. 1841, и въ *Supplementum ad historica Russiae monumenta*, изд. Археогр. Коммисіи. Petropoli. 1848; въ новѣйшее время нѣкоторыя изъ нихъ изданы въ сборникѣ: *Relacye nunciuszów apostolskich i innych osób o Polsce*. 2 т. Berlin-Poznan 1864.

семь легко по содержанію Дневника и Дипломатической переписки, приложенному къ этому изданію.

Подлинная рукопись наполнена многочисленными ошибками и пропусками, особенно въ письмахъ на Латинскомъ языкѣ. Нѣкоторыя изъ этихъ ошибокъ указаны въ скобкахъ въ самомъ текстѣ или вмѣстѣ съ опечатками, другія же оставлены безъ всякихъ указаній, потому что пришлось бы вдаваться въ предположенія. Ошибки въ подлинной рукописи не всѣ принадлежатъ переписчикамъ. Большая часть напечатанныхъ писемъ писаны наскоро, въ палаткахъ, среди неудобствъ лагерной жизни зимой. По всей вѣроятности, и сами авторы дѣлали ошибки, и многія мѣста въ ихъ письмахъ переписчики плохо разбирали или даже выпускали.

Рукопись, которой большая часть теперь издается, была извѣстна секретарю королевской Польской канцеляріи и другу Замойскаго, Рейнольду Гейденштейну, который пользовался ею въ своемъ сочиненіи: *De bello Moscovitico commentariorum libri sex*. Cracoviae 1584. Basileae 1588, вошедшемъ также въ сочиненіе его же: *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*. Francofurti ad Moenum, 1672.

Объ осадѣ Пскова, какъ извѣстно, есть Русское современное сказаніе, именно: *Повѣсть о приходженіи Литовскаго короля Степана на великій и славный градъ Псковъ*. Изд. въ Читеніяхъ Моск. Общ. Истор. и Древн. Годъ 1846—1847, кн. 7. Издаваемый теперь памятникъ дополняетъ извѣстія этой повѣсти и, какъ читатели увидятъ, въ немъ есть много фактовъ, совершенно новыхъ.

М. Кояловичъ.

20 Ianuarii.

Goniecz Moskiewskij nowo posłany przibieżał.

21 Ianuarii.

Goniecz Moskiewskij miał audientią, w ktorej pokazał się być bardzo strwozonem y zdumiałem, tak że tytułow swego Pana liczbę pomylił.

Nad oddanie listu ¹⁾ nie w poruczeniu niemiał, y poki mu renkę Krolowi Iego Moszezi czałować kazano, spieszil się s kobiercza nad obyczaj, boiancz się go deptać.

1 Februarii.

Poszłowie Moskiewsezi tego dnia u Krola beli, ale is się ich prziiadz długo wlekl, a Krol I. M. in consessu senatus y w assistentiei P. poszłow czas niemały czekał, tedi interim P. marszałek Koronny oddał od K. I. M. podskarbstwo koronne I. M. P. Ianowi Dulskiemu, ktori beł castellanem Chelmskim y tamże zaraz castelanią Siradzka Christophorskiemu, ktor pierwiey beł castellanem Wielunskim. Potim poszłowie Moskiewsezi tem sposobem przisli. Beli na nocz we wsi Brodnie milę od Warszawy, tam u nich beł przistawem P. Ian Bełzeczki K. I. M. dworzanin. Gdi przijedzać mieli, is poszłow beło trzey, wyiachali tesz przeciwko nim z naczaczenia I. M. P. marszałka Koronnego do ich przymowania za Wisłę pod Borek :

P. Reczarskj castellan Warszawskj.

P. Radziminskj starosta Liwski.

Pan Hieronim Costomsky podkamorzi Rawski.

¹⁾ См. Приложение № 1.

Poszłow imiona te są ¹⁾).

Zetkawsi się s nimi powiedział im P. Warszawski: «Krol I. M. nas poszłał po to, abyśmy się z wami potkali, a przyprowadzili was przed ma-iestat K. I. M.»

Kozdi s nich na osobnych saneczkach siedział, w ktorich po iednym koniu beło, a sługa na inszem koniu siedzancz, onego, co w sankach cią-gnął, wiodł. Przijachało przed nimi dworzan K. I. M. kilkadziesianth koni, Moskwy tesz beło 350 koni, miendzi ktoremi beło pienć ossob dworzan W. Kniaza, wszisezi pstro w złotogłowach.

Gdi sli na wsehod, wysli do wsechodu przeciwko nim Panowie castel-lani: Żarnowsky y Sochaczewskj y prowadzili ie do izby, a przede drzwia-mi, ie tesz przijał I. M. P. Wilenski z laska marszałkowską, iako urzen-dnik W. X. Lith. y I. M. P. marszałek Korouny, y prowadzili przed K. I. M. gdzie, gdi się s stolkami P. urzendenkow zrownali, zostawieni są y tamże I. M. P. marszałek liaską w ziemię uderziwszy, opowiedział temi słowy: «Poszłowie Hospodara W. Kniaza Moskiewskiego czołem biją W. K. M.» Tam gdi czołem uderzili, kazano im iść do renkiei Krolewskej, ossob 8 (to iest 3 poszłowie y 5 dworzan) Krola I. M. witali. Potim poszłowie siedli na ławcze, ktora beła miendzi stolkami P. urzendenkow, a P. Wi-lenskij im od K. I. M. powiedział, isz podług tego, iako im Pan Wielki Kniaz Moskiewski do K. I. M. pisał, aby ie po widzieniu y porozumieniu się s tem gonzem, ktori swieze przijachał Krol I. M. przed się znowu przypuścić raczeł, a is z zleczeniem takim: coby do zgodi beło od swego Pana, przisć maią, tedi I. K. M. w tim zandaniu W. Kniaza Moskiewskiego dosyć czini y naznacza s P. Rad swych niektore, co się z nimi o tim na-mawiac y stanowić bendą, do czego aby do inssego gmachu odesli. Za czim czołem znowu uderziwszy, od P. Wileńskiego y P. marszałka Koronnego do drzwi, a od P. castellanow Żarnowskiego y Sochaczowskiego są do inssego gmachu, ktori na przeciwko tei izbie iest, odprowadzeni. Potim gdi tam Ieh M. P. Radi Krola I. M. deputowane prziszły, odeszła wszitka Moskwa od nich y odprowadzona iest z roskazania I. M. P. marszałkowego do izby poszelskiej y tam czekała do skonczenia traktatow.

¹⁾ В. подлинный пропускъ. Послами были: Свѣцкій, Цинювъ и дьякъ Сущювъ.

Ich M. Panowie Radni ci beli, co s nimi tractowali :

I. M. Pan Wilenskij.

Wojewodowie	}	Siradzki
		Lenzieczkij
		Podolskij
		Lubelskij
		Belskij
		Rawskij.

Pan marszałek Koronny.

Pan canclerz Koronny.

Zawarszi się s niemi, upominał ich naprzod P. Wilenski, aby tich rzeczy, ktore iusz beły na placzu, daremnie nie przimowali, a słowy nie zabawiaianecz, zeby gruntownego co podali. Na co powiedali, isz iusz Wielki Kniasz Pan nas podawał Krolewi Panu wassemu pewne obycazie do ugodi, podaycie wy nam od Kroła co. Na co gdi się im powiedziało, isz w liscie swem ostatniem Wielki Kniasz pisze, żeście mieli s czimsi nowem, czego ieszcze nie podawał, przisć, przeto abyscie się s tem odkreli, tedi oni de-clarowali się, isz maia dostateczną mocz concludować y zatrzeć s Krolew conditiae te, ktore pod Newlem podawali, ktore takie beły: aby Krol I. M. s tego, co tak rok y latoś W. Kniazowi odyął, Połocz, Wielis, Suszą y Iezierziszczę, sobie zostawił, a wszitko insze powrociół, a do tego isz mu W. Kniasz Kokonchaus s kilkiem zameczkow Inflanczkich podawa.

Powiedziało się im na to: iuzescie tego podawali, a wzięliście na to odpowiedz, że Krol I. M. na tim niemoze przestac, nie wam potem ze temi niepotrzebnemi rzeczami zatrudniacie, owszem macie do tego y to wiedzieć, że Krol Pan nas na tich konditiach, ktorich wam na on czas pod Newlem podawał, teras przestac nie może, bo potem ius nakładi y kosztu wielkie Krol podiał, ktorich powetowania trzeba aby sobie s tey ugodi sukali, poniewasz ich przycziną nikt inszi iedno was Pan nie iest, y im dalei się to pociągnie, tim tego wiencei będzie przibywało.

Po ktorei mowie Ich M. P. senatorow, posłowie Moskiewsczi długo tergiversabantur, niechczanc niczego inssego podać, ani się z nisczim odkric, a zandali tego, aby tesz od K. I. M. P. Radi podali czego, mieniając, is oni iusz o to swe podanie im oznaymili.

Zaczim powiedział im I. M. P. Wilenski imieniem P. deputatow, iż wiedzą myśl I. K. M. że I. K. M. ma chęć dobrą do zgody y spokojnego życia z W. Kniazem y gdiiby Krolowi czate Inflanti dozwoić chciał, co właśnie do Korony nalezancze były, tedi o insze rzeczy łącznieysza by zgoda była y mógł by pokoy dosć (doysć) bes wszelakj trudności.

Na co powiedziała Moskwa, że o pozwoleniu Inflantow wssitkich, iest to u nich tak rzecz trudna, że y pomyslic o tim nie smieią, ale imieniem W. Kniaza Pana swego do pierwszych conditiei przidawaią ieszcze Krolowi Wolmier zamek.

Na ktore swe podanie wzięli tę odpowiedź od P. senatorow, że się Ich M. temu nie pomahu dziwuią, że temi prosnemi słowy zabawiacie, wie dzancz to, że Wielki Kniaz szerokie y przestworne krayny ziemie, abo provincie razem, iednem wyciągnięciem od Korony abo od W. X. Lith. odehy- mował, a wy tu iakoby na smiech po iednemu zameczku postempuiecie, przetho macieli co od swego Pana w zleczeniu, coby do zgody było podob- nego, razem powiedzcie.

Wrocila się zaś Moskwa do tego, aby tesz P. senatorowie podali czego od K. I. M. powiedaiancz, atoliśmy ius podali, a poniewasz wy na naszym podaniu przestać nie chcecie, powiedzcie nam co s stronei swey.

Zaczim Ich M. P. Radi baczancz ich upor y nikczemność, wzięli przed się referować to K. I. M. co za praca do tego czasu z nimi była.

S czym sli do K. I. M. Pan Wilenskij, Pan wojewoda Podolskij, Pan canclerz Koronny.

Y prziszedzi zaś powiedzieli, że się K. I. M. ta sprawa barzo smieszna widzi, że ich Hospodar goncza swego z listem poszłał, oznaymuiancz żeście K. I. M. mieli przelozić co takowego, czego by ieszcze przed tim w spo- minaniu nie było, a tu iedno stare y dawno odrzuczone conditiae od was niepotrzebnie na zwleczenie czasu są podane, a ieden tilko zameczek przilanczon, y rosказаł wam to K. I. M. odnieść, abyście bes omieskania przekładali, macieli co, s czymby do lepszey y pewnieyszey zgody postam- pic, czego nie macie li, tedi wasza odprawa iest od K. I. M. barzo snadna a taka, że wkrotcze do swego Pana odyedzicie z nisczim. Na którą mowę gdi przy swem uporze stali, puszczono ie do ich stanowiska, y są zas do schodu od onychże pierwszych Panow castellanow odprowadzeni, y wypro-

wadzili ie za Wisłę, cize Panowie, ktorzi ie beli przyprowadzili, a przistaw ich Pan Belzeccki as do stanowiska ich do Brodna z nimi iachał.

13 Februarii.

Isz za ządaniem poszłow Moskiewskich y obietniczą taką, że conditiae zgodi blisse podać mieli, onym audientia od K. I. M. pozwolona była, na ten dzień tedi, czim się za ich prziazdem otiose czekać miało, K. I. M. in conclavi Panom Radom s sobą zasiesć kazał y tam o sprawach Królowey ley M. deliberatią proponował ¹⁾).

Pothim gdi poszłowie Moskiewsci przijachali, ut moris est, wprowadzeni są w zamek od tich co przeciwko nim, podkać ie wysli,— P. Żarnowski y P. Sochaczewskij, a do drzwi P. marszałkowie, gdzie przed Kroła prziszedszi, za opowiedzeniem I. M. P. marszałka Koronnego, czołem uderzili, a potim na ławcze uderzili, ktorei gdi ledwie dopadli, Iego M. P. Wilenski, iako canclerz W. X. Lith., skoro na nie zawołał: «Słowo Hospodarskie», wneth z ławki zas powstali y stiancz P. Wilenskiego mowy słuchali, ktora taka była:

«Podług tego iakoście K. I. Mości oto zandali, aby was ieszcze ras przed się przypusciel, a podanie wasze zrozumiał, tedi wam Iego K. M. tego dozwała, abyscie s P. Radami I. K. M. do inszego gmachu odesli y tam im to podanie swe przełozili.»

Za czim czołem uderziwszy, do inszy izby posli.

Przisli tam potim do nich Ieh M. P. senatorowie od K. I. M. deputowani.

Przed ktoremi poszłowie Moskiewsci podanie swe takie przełozili, że do dawnych conditiei trzi zamki ieszcze Rezień, Łukę, Marienhausen przidawaią.

Na co gdi się im odpowiedziało, isz to daremne słowa a prozne zabawy są, y upomionęło się ich, aby nikczemnie nie bawili, tedi powtore tego podali, isz wssitkie zamki, ktore w Inflanciech za panowania K. I. M. Wielki K. Moskiewski wziął, Krolewi puści y do tego — co pierwey podawali, a Krol, aby tesz s tego, co latoś w Moskwi moczą dobeł, Uświat

¹⁾ См. Иппасомение № 7.

telko a lezierzische sobie zostawieł, a wszitko insze aby W. Kniazowi pusćieł.

Co isz tesz pro R. P. non erat, zaniechano iest, y s tim nic nie sprawiwszy powtore zaś odyechali, odprowadzeni zas od tychże Panow, ktorzi s nimi beli przijechali.

Tegosz dnia prziszłał Pan Philon woiewoda Smolensky z Wielkich Łuk list do siebie pissany od P. rothmistrzow y riczerstwa K. I. M. w ziemię nieprzyacielską poszłanego ¹⁾.

16 Februarii.

Isz iusz poszłom Moskiewskiem odprawa namowiona beła, tedi Krol I. M. tego dnia im przed się przisć kazał. Ale isz gonieca, ktori tu 20 Ianuarij beł list K. I. M. oddał, pierwy beło odprawicz potrzeba, tedi goniecz naprzod od P. Głoskowskiego dworzanina wprowadzon przed K. I. M. Tam, gdi czołem za opowiedzeniem lego M. P. marszałkowem uderzeł, P. Wileńskij mu powiedział od K. I. M. is iakoś od swego Hospodara do K. I. M. z listem przyachał, tak za się Krol I. M. ten list do twego Pana daie, ktorei mowy P. Wilenskiego goniecz stoiancz słuchoł, y przes wssitek czas nie siedział, a zatim przistampieł do pocałowania renki K. I. M. co ucziniwszy, list od I. M. P. Wileńskiego z renki wziął, czołem uderzeł, a potem od lego M. Pana marszałka nadwornego do drzwi odprowadzon, gdzie potim daliei do gospodi P. Głoskowsky odwiodeł ²⁾.

Potim kiedi tesz porzandkiem w ynssych introductiach opisaniem, poszłowie wielczy przed K. I. M. przisli, tedi I. P. Wilenskij od K. I. M. mowę do nich uczynił ³⁾.

Po ktorei mowie kazał im, aby sli do pocałowania I. K. M. ręki y podawał im tę mowę na pissmie, iako summę ich odprawy y przitim list ich Panu nalezanczi, iako respons na on list, s ktorem beli od swego Pana przijachali. Ale tego niczego przijanć nie cheieli, telko odpowiedzieli, isz za to dzienkuią, że ich do Pana ich odpuszcza, a isz proszą, żeby ieszcze s P. Ra-

¹⁾ См. Приложение № 3.

²⁾ См. Приложение № 4.

³⁾ См. Приложение № 5.